

Král s družinou první z Prahy odejel. Všehrd vytrval, ač v Hoře Kutné bylo zdrávo, neboť nemoc přišla tam až léta příštího. V Praze však epidemie nepolevila, ba stupňovala se. Morová hlíza kosila denně prý až 150 lidí. Neušetřila ni jediného domu. Též pod střechu domu „v huti“ na úpatí hory petřínské vešel ten nevitáný host a zničil život slavného českého právníka, muže znamenitého, mistra Viktorina Kornela ze Všehrd. Stalo se dne 21. září před čtyřmi sty lety.

Systematika díla Všehrdova.

R. Rauscher.

Mistr Viktorin Kornel ze Všehrd psal své knihy v letech 1495 až 1499. Ku práci byl vyzbrojen bohatě vědomostmi i životními zkušenostmi. Po učitelské činnosti na universitě stal se totiž úředníkem při soudu zemském, starostou komornickým a ingrossatorem desk zemských. R. 1493 byl povýšen na místopísaře království Českého a protože nejvyšší písařství zůstávalo neobsazeno konal i úřad nejvyššího písaře království Českého. Po celý čas, co byl písařem u desky zemských pilně sbíral materiál ku svému dílu. Všehrd dokonale znal desky zemské. Nebyl to nikoho, kdo by se byl mohl Všehrdovi vyrovnati. První a druhé knihy měl Všehrd hotovy v první polovině r. 1495, třetí knihy napsal ještě téhož roku, čtvrté psal v druhé polovině 1496, páté v zimě 1496 a knihy sedmé a osmé na jaře 1497 nejsa již u desky. Deváté knihy napsány dodatečně r. 1498. Všehrd později své dílo přepracoval. Druhou recenzi dokončil r. 1508.

(Rozdělení díla.) Dílo Všehrdovo rozděluje se ve dva oddíly (Všehrd sám je tak dělí v předmluvě k osmým knihám), v prvých třech knihách líčí řízení před soudem zemským a v ostatních vykládá řízení před deskami. Dílu předeslal Všehrd předmluvu a zakončil je „zavřením všech knih“. Knihy dělí se v kapitoly nestejného počtu.

V prvých knihách popisuje Všehrd jednotlivé soudy země české: soud zemský, komorní, dvorský, činí zmínku o soudu duchovním (arcibiskupa pražského), o soudu purkrabském a o menším soudu Pražském. V druhých knihách seznamuje nás Všehrd se řízením před zemským soudem. Systém těchto knih čerpal Všehrd přímo ze soudního řízení. Kapitoly sledují totiž postup řízení, tak jak obyčejně byly pře na soudě projednávány. Všehrd vyšel od složení soudu a od zahájení pře, probírá případy, jež mohly se vyskytnouti na počátku sporu (právo stané, zmeškání). Po vyhlášení a vysvědčení půhonů pojednává o žalobě a jejích druhích. Uvádí, jak si má počínati původ, jak pohánáný a kdy nastane klid řízení. Zmíniv se o poručnicích při promlouvání o potazu a nálezu panském. K této všeobecné

části připojena jest ještě stať o přísahách. Knihy třetí tvoří část zvláštní ku knihám druhým obsahující pojednání o púhonu, o družích jeho, jak jednotlivé osoby se pohánějí, o průvodech, o právu staném, o víze, o moci a o některých zvláštních púhonech. Připojuje pak ještě kapitulu o placení od púhonů.

V knihách čtvrtých až osmých Všehrd pojednává „o právu kteréž se při dskách zemských a při úřadu pokojně bez hřmotu súdného, den ode dne vede a zachovává“. Knihy tyto možno dělití ve dvě části: o deskách zemských větších ve čtvrtých až sedmých knihách a o deskách zemských menších v osmých knihách. Ani tu Všehrd neuchýlil se od systému, který přijal v prvém oddílu. Pojednává totiž o látce podle rozdělení zemských desk. Nejprve probírá řízení před dskami trhovými, jako dskami nejdůležitějšími a pak řízení před dskami zápisnými. Předslav několik slov o úřednících desk zemských přechází ihned k „trhu“. Podrobně rozbírá povinnosti a oprávnění osob při trhu účastných. V následující kapitole Všehrd mluví o dědicích. Všehrd zabočuje tu do dědičného práva. Kapitola tato náležela by spíše do knih šestých. Vysvětliti lze však toto zařazení také povahou dědičného práva českého a zvláštní povahou t. zv. dílu nezřetelného (VI., 1).

Zmíniv se o účastnících trhu líčí řízení před dskami, osobní přiznání u desk, jakou formu měl list přiznavací a jakým způsobem jednali relatoři u desk. V kapitole 11. a 12. probírá „zpravu“ (evikci) a s ní spojené povinnosti prodávajícího. V kapitole 13. a násl. Všehrd pojal výkon rozsudku rozbíraje jednotlivé formy exekuce: úmluvu, zvod, panování a odhládání. Že Všehrd zahrnul látku tuto v IV. knihy a nikoli v knihy druhé, kde činí pouze zmínku o zvodech v kap. 22., lze opět vysvětliti vytknutým dělídlem v díle Všehrdově: rozdílem mezi řízením před zemským soudem a řízením před dskami. Páté knihy možno rozdělití na čtyři oddíly: na pojednání o zástavě v prvních pěti kapitolách, o věnu v 27 kapitolách, na pojednání o poručenství a o letech. Šesté knihy věnovány jsou vylíčení zvláštních forem dědičného práva. Všehrd tu jedná o rozdílu, o spolku, o darování, o směně a konečně o zápisech nápadních. Sedmé knihy bezprostředně navazují na knihy šesté. Všehrd po výkladu o zápisu s uvázáním pokračuje ve výkladu o uvázání, o zápisu bez místa postoupením, o rozličných výminkách při zápisech a přechází ku zápisům vůbec. Končí pak Knihy sedmé pojednáním o „brání“ a o odporech. Knihy osmé obsahují výklad o menších deskách, o listech, o pečetí zemské, o výpisech z desk, o odúmrti a o poplatcích při řízení u desk zemských. V kapitole 11. osmých knih vrací se Všehrd k velkým deskám zemským. Kapitulu tuto bylo by bývalo vhodněji zařadití na počátku knih čtvrtých. Jak výše zmíněno, knihy deváté o zmatcích vznikly později a zakončeny jsou výkladem o různých změnách, které během doby v řízení při soudu a deskách nastaly bez zvláštního systému.

Druhá recenze díla Všehrdova hledíc ku stránce systematické svědčí o tom, s jakou péčí Všehrd své knihy psal, jak bedlivě stylisoval a jak zdokonaľoval jednotlivé definice. Vypustil také některé úvahy všeobecného rázu, zvláště stati, ve kterých hájí měst proti šlechtě. Byl k tomu pohnut panem Kostkou z Postupic, v prvé řadě však přísnými sněmovními nálezy proti těm, kdož budou odporovati Zemskému zřízení z r. 1500. Druhou recenzi Všehrd doplnil několika novými kapitolami v knihách druhých, třetích a osmých.

(Vnitřní systém.) V úvodě ku svému dílu Všehrd praví: „O těch právech země české jsem psáti umínil, ne tak jakobych je ustanovovati anebo vynášeti chtěl (viem na koho to slušie), ale vynešená a dávno ustanovená od kniežat a králův českých prvích i potomních a zvláště od VMsti Kské a potom od súdci vsie země české po dskách a po náleziech panských na rózno a rozdielně položená, shledati a v hromadu krátce sebrati, má mysl vsecka, vsecka má práce jest; aby jeden každý, ktož co při súdech nebo při dskách činiti má, mohl snadně v nich k užítku svému, což by jemu potřebie bylo, najíti, a najda se poněkud spraviti, a sobě i přátelóm svým i jiným lidem rozličným radu dáti.“

Všehrd vytýká tu sobě program. Kniha jeho měla býti, především knihou praktickou. A tuto praktickou stránku zachovává v celém díle. Rozmlouvá přímo se čtoucím, dává mu rady, jak by se měl zachovati zvl. na př. v kapitole o formalitách přísahy. Látku zpřístupňuje líčením příkladů ze své praxe úřednické. Upozorňuje, že bude o předmětu psáti, pokud o něm „ve dskách i v náleziech rozličných čteniem i psaniem i skutečným zachováváním a zkúšením mohl najíti a srozuměti“. Uděľuje rady, jak by řízení mělo býti uspořádanó, aby se předešlo častým zmatkům. Z praktické stránky jeho knihy plyne také názornost jeho výkladu. Cituje totiž často místo z desk, připojuje k němu výklad rozbíraje jednotlivé typické znaky zápisu, vysvětľuje je a upozorňuje na vady, které v praxi se vyskytají. Aby osvětľil zřetelně pojem, srovnává dva podobné právní instituty. Z toho důvodu také podav o určité otázce širší výklad, shrnuje poznatky v přehled. Vysvětľuje rovněž, proč o zdánlivě neapatrné věci píše (III., 15). Všíma si, jak to které ustanovení bylo používáno v praxi. Některé poučky opakuje, poznamenává však při tom: „ale nic neškodí o potřebné věci, kteráž se za právo drží, několikrát připomenuti“.

Všehrd nebyl však pouze praktikem. Netřeba ovšem popíratí, že Všehrd právě proto, že psal své dílo jako praktik, jisté části zkracuje, a jiné na úkor jich rozširuje delším výkladem. Dílo nabývá tím životnosti: lze se dohadovati, které otázky se v praxi hojněji vyskytaly. Všehrd však ve své knize uvažuje o předmětu čez theoreticky a tím právě vynikl nad soudobou literaturou právníckou. Všehrd byl by se mohl omeziti uvnitř vyliceného systému na pouhé, systematické sestá-

vení výpisů z desk. Již tato práce byla by bývala neobyčejně významnou, protože Všehrd psal své dílo právě v době, kdy se podnikaly pokusy za sestavením zemského zřízení. Všehrd znal však nejen římské právo, znal nejen klasiky římské a řecké, z nichž s oblibou cituje, nýbrž znal i staré české právní památky, z nichž nejednou čerpá.*) Zvláště byla to kniha Ondřeje z Dubé, která na Všehrda působila a to nejen svým systémem, nýbrž i obsahem.

Nežádka předesílá Všehrd před vlastním výkladem všeobecné vytknutí, o čem hodlá psáti, a úvod všeobecného rázu. Pak následuje klasicky konstruovaná definice, k níž váže se další výklad. Všehrd nespokojil se prostým vyličením práva. Provádí i kritiku soudobého zřízení, rozhoduje některá sporná mínění, uvádí různá mínění úředníků, a dokládá proti nim dskami svůj názor (kn. VII., 10). Všehrd však nevnucuje své názory, nýbrž klade často určité otázky, ponechávaje rozhodnutí čtoucímu. Práví: „Těmi otázkami já jsem hnul ne proto, abych k nim odpovídal, ale abych při každém zůstavil, co se klomu a pokud zdá mysliti, raději od jiných chtě slyšeti, než sám jiným o tom rozprávěti.“ (II., 31.) Jindy dokonce vybízí k samostatnému řešení určité otázky: „Příčinu toho kto chce najdi a pověz; já toliko o tom, což se vedlé obyčeje zvyklého děje a od starodávna zachovává, píši, ne proč a z kterých se příčin děje, vyhledávám, abych ne všeho sám obsáhl, než jiným také aby zůstalo, o čem by potom měli a mohli psáti.“ (V., 7.) Upozorňuje při zápisech na různé způsoby, uvádí důvody a jednání, které daly podnět ku vzniku těchto zápisů. Navrhuje také sám na př. nový způsob přísahy (II., 26).

Všehrd nepřestal na pouhém vyličení soudobého stavu, nýbrž přihlíží i ku historickému vývoji. Zachoval nám tímto způsobem zajímavé podrobnosti. Zmínuje se také o institutech, které již zanikly (VIII., 10). Všehrd byl obdivovatelem starých práv. Často propuká jeho nadšení v řečnický pathos. Kárá ty, kteří se chtěli posmívati starým právním, a bolestně se ho dotýká i všeliká jich změna. Práví v doslovu devátých knih: „Ale hned všeliká proměna zřízení starého mysl i uši urážie.“

Všehrd dokládá své tvrzení dskami. Sám práví: „Má zajisté, což píše kto o praviech zemských, všecko nálezy, nebo dskami, nebo jinými provody okázáno býti (IX., 4). Jen někdy neudává určitého případu, práví pouze: „Důvod dsky zápisné všecky,“ neb „a to dskami mōž dostatečně ukázáno býti.“ Přihlíží i ku právnímu obyčeji a zvyklostem. Zná jako pramen právní i rozum. Práví o něm: „Ale jest ten ne psaný mež přirozený zákon, kterémuž jsmy se naučili, nepřijali, nečtli, ale z přirození samého jej jsmy zachvátili, v se vpili a na sobě jej vy-

*) Všehrd podle Jirečka znal kromě Ondřeje z Dubé ještě: Rád práva zemského, Officium circa tabulas, Rád deskový, Ordo agendi minoribus terrae iudicii officialibus praescriptus, Ordo taxarum: Práva písařská. Neznal knihy Rožmberské a Majestas Carolina.

tlačili, k kterémuž nejsmy naučeni než učiněni, ne zpraveni ale narozeni — aby jestliže život náš v které úklady, v moc, v meče nebo lotrovské nebo nepřátelské upadne, každému slušalo zdravie své vysvoboditi.“ (III., 25.)

Dílo Všehrdovo je psáno slohem neobyčejně jasným, mluva jeho je přesná, v níž zračí se právnický cit a právnické jeho myšlení. Jeho vyjadřování je vzorem právnického slohu vůbec.

(Srovnání s jinými památkami právními.) Dokonalost díla Všehrdova vynikne srovnáme-li je se současnými památkami právními: s Vladislavským Zřízením zemským a moravskou knihou Tovačovskou. S Vladislavským Zřízením zemským bylo by možno knihu Všehrdovu srovnati jak po stránce obsahové, tak i po stránce systematické, ač rozdíl obou památek je zřejmý: Vladislavské Zřízení mělo býti zákonníkem, kdežto kniha Všehrdova byla dílem soukromým. Otázka srovnání Zřízení zemského z r. 1500 s Všehrdem po stránce obsahové byla by velmi poučná. Všimneme-li si však pouze systematické stránky, je patrné: Vladislavské Zřízení je práce kvapná, nesoustavná. Jest sestaveno ze skupin výpisů z desk následujících po sobě bez všeliké vnitřní souvislosti. Komise, pověřená uspořádáním, setkala se s nezdarem, vytkla-li si za úkol sestaviti rozhodnutí určitých speciálních, často složitých, praktických případů v systém. Jako příklad, jakým způsobem bylo sestavováno Zemské zřízení a jak pečlivě a systematicky pracoval Všehrd lze uvést tento případ: Kdežto v Zemském zřízení ze zápisu z desk Dúpovcových P 29 jest vyňata pouze část*) v kapitole „O zmatečných puohonech“, Všehrd rozložil zápis v jednotlivá jeho ustanovení a cituje ho v knihách prvých, kap. 3. „O súde dvorském“, v knihách druhých, kap. 26. „Co při přísaze y kaple“, v knihách třetích, kap. 4. a 5. „O útoku“ a v knihách čtvrtých kap. 4. „O prodávajícím“. Prof. Čelakovský vyslovuje domněnku, že Všehrd byl vyzván ku sepsání svého díla členy komise, jež sestavovala Zemské zřízení. Z díla Všehrdova je patrné (viz jeho výroky o moci královské, o stavu městském a o poddaných), že chtěl působiti na práci komise. Jest tím více litovati, že bylo Všehrdovi zabráněno z důvodů politických účastniti se přímo prací kodifikační. Všehrd napsal v „Zavření“ svých knih: „A byla-li jsú jaká práva a způsobové súdov v zemi české za starých sepsána, smím říci, že jsú jiného v sobě nic nedržela, než to, což tuto sepsáno jest. To jest, čehož jsú nynější i předeší mnohými sjezdy, mnohými sněmy hledali a najíti nemohli... Mluví tu o sněmích a sjezdech, na nichž se děly přípravy pro Zemské zřízení. A slova tato nebyla pouhými sebevědomím.

Několik roků před Všehrdem píše na Moravě v letech osmdesátých 15. stol. svou knihu Ctibor Tovačovský z Cimburka, s nímž se Všehrd dobře znal. Kniha Tovačovská nedostihuje po stránce obsahové i systematické díla Všehrdova, svým významem

*) Celý zápis viz v Archivu českém, III., 312—313.

ovšem nezůstává za ním. Skládá se ze dvou částí: z části systematicky uspořádané a doplňků nesystematicky později připsaných. Prvá část do kap. 32. obsahuje veřejné právo, které Všehrd ve svou knihu nepojal. Ve druhé části (do kap. 88.) je zahrnuto zřízení soudní a proces v systému podobném jako v díle Všehrdově. Kniha Tovačovská nerozbírá však proces do takových podrobností jako Všehrd. Třetí část je věnována vyličení řízení před deskami a vkládání do desk (do kap. 109.). Pak následují stati o posudcích, přísahách a výkonu rozsudku (až do kap. 133.) o mezním právu (do kap. 136.), o věnu (kap. 144.), o dědickém právu (kap. 157.), o poručenství, o listovním právu a o řemeslnících a sedlácích (do kap. 199.). Také p. Tovačovský čerpal především z desk. Znal velmi dobře zemské právo moravské. Kniha jeho došla velké vážnosti a její mínění bylo často rozhodujícím ve sporech. Tovačovský však nespojil jednotlivé části v takový celek jako Všehrd. Nebyl také humanisticky vzdělán. Nezná římského práva, sloh jeho je jednoduchý, mluva téměř drsná, právě tak jako doba, ve které žil. Tovačovský také nezachycuje právních institutů v jich vývoji, neuvažuje o nich theoreticky; tím podobá se jeho kniha sice starším památkám právním (kinize Ondřeje z Dubé) a v tom však daleko předčí knihu Tovačovskou dílo Všehrdovo.

V téže době, co se podnikaly pokusy o zákoník v zemi české, píše z podnětu krále Vladislava Štěpán z Vrbovce své Tripartitum. Všehrd hledal systém v látce samé, o níž psal a nevnášel v domácí právo cizích systémů. Verböczy chtěl ve svém díle vtěsnati domácí právo uherské v systém cizí pod vlivem práva římského a kanonického. Rozděлил je na tři díly: první část měla jednati o osobách, druhá o věcech a třetí o žalobách. Kdežto Verböczy v tomto systému ztroskotal, Všehrdovi se podařilo mnohem úplněji obsáhnouti ve svém díle zemské právo české.*)

— Knihy Devatery získaly Všehrdovi trvalou slávu. Všehrd ještě před prvním zákoníkem českým uvedl ve známost právo uložené v zemských deskách. Dílo jeho má význam nejen tím, že v době, kdy humanističtí učenci se odvracejí od domácího práva, Všehrd píše o právu zemským methodou vzorně kritickou, nýbrž i tím, že Všehrd obsáhl ve své knize všechna důležitější usnesení sněmovní, obsažená v deskách zemských r. 1541 shořelých. Dílo Všehrdovo jest v pravdě jednou z nejvýznamnějších právních památek evropských.

*) O Tripartitu viz Kadlec Verböczyovo Tripartitum, 1902. Rozpravy Akademie třída I., r. X., čís. 3.